

ГОСПОДАРСЬКЕ ПРАВО ТА ПРОЦЕС

УДК 346.91

DOI <https://doi.org/10.32782/39221547>

Дутка В. В.,
кандидат юридичних наук,
суддя Господарського суду Чернівецької області

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПОЗОВУ У ГОСПОДАРСЬКОМУ СУДОЧИНСТВІ

SECURING A CLAIM IN ECONOMIC LITIGATION

Стаття є науково-практичним дослідженням інституту забезпечення позову у господарському судочинстві. На практиці часто виникає чимало питань, пов'язаних із застосуванням заходів забезпечення позову у господарському процесі, що обумовлює актуальність даного дослідження.

Метою статті є розкриття сутності та особливостей інституту забезпечення позову у господарському судочинстві, аналіз актуальної судової практики у цій сфері та виявлення проблемних питань, що виникають у зв'язку із застосуванням заходів забезпечення позову.

Розкрито існуючі у процесуальній науці підходи до сутності та призначення заходів забезпечення позову, проаналізовано судову практику у частині підстав для відмови у забезпеченні позову. Також досліджено судову практику, коли заявники не вказують у своїх заявах про забезпечення позову конкретних пропозицій щодо зустрічного забезпечення, натомість посилаючись на недоцільність такого зустрічного забезпечення.

Автором наголошено, що приймаючи рішення про застосування чи незастосування заходів забезпечення позову, суду доводиться ретельно зважувати всі «за» та «проти», щоб забезпечити баланс між інтересами відповідача, права якого можуть бути обмежені застосуванням заходів забезпечення позову, та інтересами позивача, який також має право на судовий захист своїх прав, ще на етапі розгляду справи. Після того, як відповідачу стає відомо про ініціювання щодо нього справи, він може вдаватися до різноманітних дій, які у майбутньому можуть суттєво утруднити чи унеможливити виконання судового рішення. З метою недопущення таких дій у законодавстві передбачено інститут забезпечення позову.

Наголошено, що подання заяви про забезпечення позову може бути також проявом зловживання позивцем своїми процесуальними правами.

За результатами проведеного дослідження автор доходить висновку, що вирішуючи питання про застосування того чи іншого заходу забезпечення позову, суд повинен враховувати, чи не буде такий захід перешкоджати веденню звичайної господарської діяльності відповідача.

Ключові слова: господарський суд, господарський процес, господарське судочинство, забезпечення позову, зустрічне забезпечення, заява про забезпечення позову.

The article is a scientific and practical study of the institution of securing a claim in economic litigation. In practice, there are often many questions related to the application of measures to secure a claim in the economic process, which determines the relevance of this study.

The purpose of the article is to reveal the essence and features of the institution of claim enforcement in economic litigation, the analysis of actual judicial practice in this area and the identification of problematic issues arising in connection with the application of claim enforcement measures.

The existing procedural science approaches to the essence and appointment of measures to secure a claim are disclosed, the judicial practice is analyzed in terms of grounds for refusing to secure a claim. It also examined case law where applicants do not indicate in their applications for security of claim specific proposals for counter security, instead referring to the impracticality of such counter security.

The author emphasized that when making a decision on the application or non-application of enforcement measures, the court must carefully weigh all the pros and cons in order to ensure a balance between the interests of the defendant, whose rights may be limited by the application of enforcement measures, and the interests of the plaintiff, who also has the right to judicial protection of his rights, even at the stage of consideration of the case. After the defendant becomes aware of the initiation of a case against him, he may resort to various actions, which in the future may significantly complicate or make impossible the execution of the court decision. In order to prevent such actions, the legislation provides for the institution of securing a claim.

It is emphasized that submitting an application to secure a claim may also be a manifestation of the claimant's abuse of his procedural rights.

Based on the results of the conducted research, the author comes to the conclusion that when deciding on the application of one or another measure to secure a claim, the court must take into account whether such a measure will not interfere with the normal economic activity of the defendant.

Key words: *economic court, economic process, economic litigation, securing a claim, counter securing, application for securing a claim.*

Постановка проблеми. Глава 10 Розділу I Господарського процесуального кодексу України (далі – ГПК України) здійснює правове регулювання застосування у господарському судочинстві заходів забезпечення позову, що, як зазначено у ч. 2 ст. 136, допускається як до пред'явлення позову, так і на будь-якій стадії розгляду справи, якщо невжиття таких заходів може істотно ускладнити чи унеможливити виконання рішення суду або ефективний захист, або поновлення порушених чи оспорюваних прав або інтересів позивача, за захистом яких він звернувся або має намір звернутися до суду, а також з інших підстав, визначених законом [1]. Разом з тим, застосування таких заходів може суттєво обмежити права та інтереси осіб, щодо яких ці заходи застосовуються, тому приймаючи рішення про застосування чи незастосування таких заходів, суду доводиться ретельно зважувати всі «за» та «проти», щоб забезпечити баланс між інтересами відповідача, права якого можуть бути обмежені застосуванням заходів забезпечення позову, та інтересами позивача, який також має право на судовий захист своїх прав, ще на етапі розгляду справи. На практиці часто виникає чимало питань, пов'язаних із застосуванням заходів забезпечення позову у господарському процесі, що обумовлює актуальність даного дослідження.

Стан дослідження. Особливості здійснення господарського судочинства стали предметом дослідження на рівні дисертацій докторського рівня А. Бутирського [2], Л. Ніколенко [3], Т. Степанової [4]. Різні аспекти теорії та практики здійснення господарського судочинства ґрунтовно розробляли також такі науковці, як: О. Беянович, А. Бобкова, І. Бутирська, І. Кравець, Б. Поляков, В. Резнікова, А. Смітюх, В. Щербина та інші. Проте доводиться констатувати недостатню увагу вітчизняних вчених, що приділяється питанням забезпечення позову у господарському судочинстві.

Тому метою даної статті є розкриття сутності та особливостей інституту забезпечення позову у господарському судочинстві, аналіз актуальної судової практики у цій сфері та виявлення проблемних питань, що виникають у зв'язку із застосуванням заходів забезпечення позову.

Виклад основного матеріалу. Господарські суди здійснюють захист прав та інтересів учасників господарських правовідносин, і часто від якості вирішення господарських спорів залежить як функціонування окремо взятого суб'єкта господарювання, так і стан економіки країни у цілому. Суд, як відомо, здійснює захист усіх суб'єктів права, а юрисдикція судів поширюється на всі правовідносини, що виникають у державі [5, с. 253]. При цьому велике значення має не лише якість нормативно-правової бази, що регулює господарські правовідносини, а й наявність дієвої системи судів, які б оперативно вирішували спори, що виникають у процесі господарської діяльності [6, с. 2].

Після того, як відповідачу стає відомо про ініціювання щодо нього справи, він може вдатися до різноманітних дій, які у майбутньому можуть суттєво утруднити чи унеможливити виконання судового рішення. З метою недопущення таких дій у законодавстві передбачено інститут забезпечення позову. Як слушно зазначає Х. Шухатян, забезпечення позову є важливим і, передусім, дієвим засобом унеможливлення уникнення недобросовісним контрагентом відповідальності, а також ефективним засобом забезпечення реального виконання судового рішення [7, с. 136]. О. Курдес вказує, що в цілому засоби забезпечення позову спрямовані на те, щоб учасники судового процесу мали гарантії реального захисту своїх прав і законних інтересів [8, с. 11].

Частина 1 ст. 137 ГПК України передбачає перелік заходів забезпечення позову, які можуть бути застосовані господарським судом:

1) накладення арешту на майно та (або) грошові кошти, що належать або підлягають пере-

дачі або сплаті відповідачу і знаходяться у нього чи в інших осіб;

2) заборона відповідачу вчиняти певні дії;

4) заборона іншим особам вчиняти дії щодо предмета спору або здійснювати платежі, або передавати майно відповідачеві, або виконувати щодо нього інші зобов'язання;

5) зупинення стягнення на підставі виконавчого документа або іншого документа, за яким стягнення здійснюється у безспірному порядку;

б) зупинення продажу майна, якщо подано позов про визнання права власності на це майно, або про виключення його з опису і про зняття з нього арешту;

8) зупинення митного оформлення товарів чи предметів, що містять об'єкти інтелектуальної власності;

9) арешт морського судна, що здійснюється для забезпечення морської вимоги;

10) інші заходи у випадках, передбачених законами, а також міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України.

Як бачимо, у цьому переліку відсутні пункти 3 та 7 (встановлення обов'язку вчинити певні дії; передача речі, що є предметом спору, на зберігання іншій особі, яка не має інтересу в результаті вирішення спору), оскільки дані заходи були виключені з ст. 137 ГПК України Законом України від 15 січня 2020 року № 460-ІХ «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України щодо вдосконалення порядку розгляду судових справ». Разом з тим, завдяки формулюванню, що використовує законодавець у п. 10 ч. 1 ст. 137 ГПК України (інші заходи у випадках, передбачених законами, а також міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України), на практиці можуть бути застосовані не лише заходи, наведені у пунктах 1-9 згаданої статті.

Що стосується ознак забезпечення позову, то проаналізувавши інститут забезпечення позову, О. Шурін пропонує виділяти такі основні ознаки заходів забезпечення позову у цивільному процесі:

– мають тимчасовий характер; застосовуються за заявою учасника справи;

– можуть застосовуватися на будь-якій стадії цивільного процесу;

– допускається забезпечення позову до пред'явлення самого позову;

– перелік заходів забезпечення позову є невичерпним;

– негайне виконання ухвали про забезпечення позову;

– оперативність вжиття заходів [9, с. 179].

Хоча наведені ознаки були виділені науковцем за результатами аналізу цивільного процесуального законодавства, вбачається цілком можливим застосувати їх і для процесу господарського, враховуючи подібність правового регулювання інституту забезпечення позову у цивільному та господарському процесах.

Вирішуючи питання про застосування того чи іншого заходу забезпечення позову, суд повинен враховувати, чи не буде такий захід перешкоджати веденню звичайної господарської діяльності відповідача. Так, Господарський суд Вінницької області, розглядаючи заяву про забезпечення позову, вказав наступне.

Позивач разом з поданням до суду позовної заяви про визнання недійсним рішення акціонерного товариства (далі – АТ) «В.» прийняте 23 грудня 2022 року, викладене у формі протоколу № 60/7 про визначення переможця та намір укласти договір та про визнання недійсним договору про розроблення проектів землеустрою щодо відведення земельних ділянок в оренду, укладеного між АТ «В.» та приватним підприємством (далі – ПП) «Р.», подав до суду заяву про забезпечення позову шляхом заборони АТ «В.» вчиняти будь-які дії відповідно до укладеного договору із ПП «Р.» про розроблення проектів землеустрою щодо відведення земельних ділянок в оренду до набрання законної сили рішенням у даній справі. В свою чергу господарський суд зазначає, що забезпечення позову шляхом заборони відповідачу проводити (здійснювати) будь-які роботи (дії) за договором фактично має ознаки вирішення спору по суті, що є недопустимим у розумінні приписів ст. 137 ГПК України. Застосування такого заходу забезпечення позову, як заборона відповідачу проводити будь-які роботи за вказаним договором призводить до блокування господарської діяльності відповідача, і, за умови недоведеності наявності порушення прав

позивача у зв'язку з укладенням спірного правочину, свідчить про його (захід забезпечення позову) неспівмірність та порушуватиме збалансованість інтересів сторін справи [10].

У науковій літературі справедливо відзначається, що подання заяви про забезпечення позову може бути проявом зловживання сторонами своїми процесуальними правами. Так, наприклад, звертаючись до суду з позовом про стягнення досить великої суми грошових коштів з відповідача, що займається підприємницькою діяльністю, позивач разом із позовом подає заяву про забезпечення позову, маючи на меті зашкодити відповідачу накладенням арешту на його банківські рахунки. Забезпечення такого позову може розцінюватись як зловживання позивачем своїм правом на забезпечення позову та завдання шкоди відповідачу [11, с. 70].

Дійсно, з одного боку інститут забезпечення позову має на меті захистити інтереси позивача, адже, як зазначала свого часу Н. Богацька, аналізуючи у 2017 році тоді ще проект нової редакції ГПК України, положення проекту ГПК України здебільшого ідеалізують судовий процес та розраховані на добросовісну поведінку учасників [12, с. 163]. Проте слід враховувати і те, що завжди є такі суб'єкти, які намагаються використати відповідні норми права на шкоду іншим учасникам господарського обігу, зловживаючи правами, які надаються процесуальним законодавством. Зловживанням правом у науковій літературі пропонується визначати як вольову та усвідомлену діяльність (дії) суб'єкта з недобросовісної реалізації свого суб'єктивного права не за його призначенням, що заподіює шкоду суспільним інтересам та/або особистим інтересам третіх осіб чи створює реальну загрозу її заподіяння при формальній правомірності такої діяльності (дій) [13, с. 34].

Враховуючи, що забезпечення позову може завдати шкоду відповідачу, законодавець передбачив у ст. 141 ГПК України інститут зустрічного забезпечення. Як відзначається у науковій літературі, зустрічне забезпечення також є певним балансом прав та інтересів сторін судового процесу, запровадженого з метою забезпечення принципу їхньої процесуальної рівності та покликаний забезпечити певний

баланс інтересів сторін та спрямований уникнути (чи, принаймні, зменшити) можливі негативні наслідки, які можуть виникнути в результаті прийняття судом забезпечувальних заходів [14, с. 498].

Ч. 1 ст. 139 ГПК України, яка встановлює вимоги до заяви про забезпечення позову, передбачає пропозиції заявника щодо зустрічного забезпечення як один із обов'язкових елементів такої заяви. Проте на практиці часто заявники не вказують у своїх заявах конкретних пропозицій щодо зустрічного забезпечення, натомість посилаючись на недоцільність такого зустрічного забезпечення. Деякі суди з цієї підстави повертають такі заяви.

Так, наприклад, ухвалою Господарського суду Миколаївської області від 10 липня 2023 року заяву Компанії «М.» про забезпечення позову повернуто без розгляду. Дана ухвала обґрунтована тим, що заява про забезпечення позову не містить детального викладення обставин про предмет та правові підстави позову, а також ціни позову за первісним позовом. Суд першої інстанції також вказав, що заява не містить пропозицій Компанії «М.» щодо зустрічного забезпечення, необхідного для відшкодування можливих збитків відповідача, які можуть бути спричинені забезпеченням позову.

Південно-західний апеляційний господарський суд, переглядаючи вказану ухвалу, дійшов наступних висновків. Апеляційним судом встановлено, що у заяві про забезпечення позову ТОВ «А.» просило суд не застосувати зустрічне забезпечення, оскільки вважає, що відсутні підстави для його застосування. Також апеляційним судом враховано правову позицію, викладену Касаційним господарським судом у складі Верховного Суду у постанові від 14 серпня 2019 року у справі № 910/3802/19, а саме: «у заяві про забезпечення позову позивач просив суд «не застосовувати зустрічне забезпечення, оскільки вважає, що відсутні підстави для його застосування», у зв'язку з чим зазначена заява формально відповідає вимогам статті 139 ГПК України»... Як вбачається із поданої компанією «М.» заяви про забезпечення позову, в ній зазначено, що «Вжиття заходів зустрічного забезпечення на думку Позивача є недоречним, оскільки, задоволення чи відмова в задоволенні позову не тяг-

нуть за собою жодних фінансових зобов'язань Позивача перед Відповідачем». Таким чином, колегія суддів доходить до висновку, що враховуючи викладену вище судову практику, заява Компанії «М.» про забезпечення позову формально відповідає вимогам ст. 139 ГПК України в частині зазначення пропозиції щодо зустрічного забезпечення позову [15].

Висновки. Таким чином, приймаючи рішення про застосування чи незастосування заходів забезпечення позову, суду доводиться ретельно зважувати всі «за» та «проти», щоб забезпечити баланс між інтересами відповідача, права якого можуть бути обмежені застосуванням захо-

дів забезпечення позову, та інтересами позивача, який також має право на судовий захист своїх прав, ще на етапі розгляду справи. Після того, як відповідачу стає відомо про ініціювання щодо нього справи, він може вдатися до різноманітних дій, які у майбутньому можуть суттєво утруднити чи унеможливити виконання судового рішення. З метою недопущення таких дій у законодавстві передбачено інститут забезпечення позову. Вирішуючи питання про застосування того чи іншого заходу забезпечення позову, суд повинен враховувати, чи не буде такий захід перешкоджати веденню звичайної господарської діяльності відповідача.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Господарський процесуальний кодекс України : Закон України від 06 листопада 1991 року. № 1798-ХІІ. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 6. Ст. 56.
2. Бутирський А. А. Вирішення господарських спорів в Україні та країнах Східної Європи: дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.04. Чернівці, 2015. 473 с.
3. Ніколенко Л. М. Перегляд судових актів у господарському судочинстві: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.04. Донецьк, 2013. 29 с.
4. Степанова Т. В. Теоретико-правові засади процесуального статусу учасників позовного провадження у господарському судочинстві : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.04. Київ, 2018. 36 с.
5. Бутирський А. А. До проблемних питань визначення підвідомчості справ адміністративним судам. *Держава і право*. 2009. Вип. 45. С. 253–257.
6. Butyrsky A. A., Nikolenko L. N., Ivanyuta N. V., Butyrskaya I. A., Kabenok Y. V. Economic Disputes Resolving Models by Courts in the Post-Soviet Countries. *Journal of Legal, Ethical and Regulatory Issues*. 2021. No. 24 (2). P. 1–9.
7. Шухатян Х. О. До питання захисту інтересів відповідача при реалізації заходів забезпечення позову у господарському процесі. *Право і суспільство*. 2013. № 6–2. С. 135–139.
8. Курдес О. Л. Деякі питання забезпечення позову в господарському процесі. *Матеріали науково-теоретичної конференції викладачів, аспірантів, співробітників та студентів гуманітарного факультету* : 23–27 квітня 2007 року. Суми : СумДУ, 2007. Ч. 2. С. 3–11.
9. Шурина О. А. Інститут забезпечення позову: теоретичні та практичні проблеми реалізації. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2018. № 1. С. 177–180.
10. Ухвала Господарського суду Вінницької області від 29 березня 2023 року у справі № 902/438/23. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/109867262>
11. Алексеева Н. С. Деякі аспекти зловживання правом на забезпечення позову у цивільному процесі. *Зловживання цивільними процесуальними правами: шляхи протидії* : матер. круглого столу (м. Одеса, 27 лист. 2015 р.) / уклад.: І. В. Андронов, Н. В. Волкова, Р. Ф. Гонгало ; НУ ОЮА, Каф. цив. проц. Одеса : Фенікс, 2015. С. 69–72.
12. Богацька Н. Особливості апеляційного провадження відповідно до проекту Господарського процесуального кодексу України. *Право України*. 2017. № 9. С. 162–166.
13. Резнікова В. В. Зловживання правом: поняття та ознаки. *Університетські наукові записки*. 2013. № 1. С. 23–35.
14. Таранець К. О. Інститут забезпечення позову у цивільному процесі: практичні аспекти застосування. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 6. С. 496–500.
15. Постанова Південно-західного апеляційного господарського суду від 27 вересня 2023 року у справі № 915/386/22. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/113790999>